

Азарка В.У., Васілеўская А.С., Мінск

ВОБРАЗ ВАЙНЫ Ў АПАВЯДАННІ МАКСІМА ГАРЭЦКАГА “ЛІТОЎСКІ ХУТАРОК”

“Літоўскі хутарок” – першае апавяданне Максіма Гарэцкага, прысвечанае вайне. Літаратуразнаўцы падкрэсліваюць, што “ў партфелі мастацкіх набыткаў беларускай прозы таго часу твораў пра вайну проста не было, г.зн. маладому празаіку даводзілася тварыць без ніякай апоры на нацыянальны мастацкі вопыт” [2, с.52]. Пісьменніку трэба было шукаць і мастацкія сродкі, каб увасобіць сваё бачанне вайны, перадаць яе антыгуманную сутнасць. Вынікі гэтага пошуку мы бачым у апавяданні “Літоўскі хутарок”. Прасочым, якімі сродкамі ствараецца ў творы вобраз вайны.

Слоўнікі беларускай мовы падаюць два значэнні слова *вайна*: 1) узброеная барацьба паміж дзяржавамі, народамі і пад.; 2) пра стан варожаці, барацьбу з кім-, чым-небудзь.

У апавяданні “Літоўскі хутарок” лексема *вайна* ўжываецца нячаста (мы налічылі 8 словаўжыванняў) і, як правіла, з першым, асноўным значэннем: *...вайны ніхто з хутарцоў не спадзяваўся* [1, с. 140]; *А тым часам трывога аб крываваю будучыню ўсё расла, даходзіла да хутарка і сяліла там смутак і клопат, хоць ужо ўсе трохі і прывыклі, што вайна* [1, с. 143]. Другое ўзуальнае значэнне слова не знаходзіць рэалізацыі ў творы.

Аўтар дакладна акрэслівае, пра якую вайну ідзе размова: *...пасланец уваліўся ўвесь у пыле ў хату, рупліва дастаў паперу і загадаў гаспадару хутарка Яну Шымкунасу той час запрагаць каня і ехаць у гміну для патрэб мабілізацыі, бо абвешчана вайна з прусамі...* [1, с. 140].

Мова апавядання насычана словамі ваеннай лексікі, якія абазначаюць розныя праявы і атрыбуты вайны: удзельнікаў (*конніца, кавалерысты, пехацінцы, разведчыкі, тэлефаністы, санітары, фуражыр, дзянішчык, феерверкер, лейтэнант, палкоўнік*), прадметы (*патронныя двухколкі, самакат, каскі, ранец, насілка, біноклі, труба Цэйса, гільзы, стрэльба, шрапнелі, кулямёт, патрон, штыкі, гарматы*), дзеянні (*манёўры, мабілізацыя, бой, адступленне, абстрэл, палон, залп, кананада*), прасторавыя паняцці (*паўбатарэя, пазіцыі, бліндаж, тыл, батарэя*) і інш. Выкарыстанне гэтых слоў дазваляе аўтару перадаць атмасферу ваеннага часу, стварыць хранатоп аповесці: *Ля хутарка на горцы стаяла паўбатарэя: вартавала мост ад ворага з наветра* [1, с. 141]; *Беглі міма пехацінцы, скакалі патронныя двухколкі, прагрукатала з лагчыны на новую пазіцыю батарэя, на хутар пляліся лёгка раненыя* [1, с. 145].

Аднак малады пісьменнік ставіў перад сабой іншую задачу: перадаць жорсткасць вайны, яе нялюдскасць. Гэтага М. Гарэцкі дасягае рознымі моўнымі сродкамі, напрыклад, праз выкарыстанне эмацыянальна-экспрэсіўнай лексікі: *Ішлі, бяднягі, ледзь жывыя: нага за нагу* [1, с. 152]; *Адзежа зрабілася шкумаццём* [1, с. 153].

Важнае месца ў мове апавядання займаюць вобразныя сродкі, у першую чаргу параўнанні: *А ўдалі над лесам выплываюць знедкуль белыя клубочкі дыму. Пакажуцца і паволі распылуцца, Там жа нешта гудзіць, як далёкі ціхі гром...*

Аграмадны чорны стоўб зямлі і газаў уздымаўся на пакаце гары, а міма ляцелі і клаліся на палату чарапкі: дзвыгд!.. пук! — пелі і пукалі яны. Ян палажыў рукою крыж на сябе і зайшоў за вугал, прыхінуўся да сценкі. Чуваць, як за гарою быццам чым хлопаюць ці бабы на падоле бялізну перуць; перш рэдка і дзе-нідзе: тах! тах! А потым усё часцей і часцей, і насыпалася дробна, як гарох аб сцяну: хлоп-лоп-лоп! [1, с. 144].

Прыгледзеўшыся, убачыла Ядвіся, што за хутарам, куды пайшло рускае войска, на ўсім полі, у лагчынах і на адхону гары пераскаквалі, як вераб'і, адбязалі назад і прысядалі, нібы перапырхвалі, шэрыя са штыкамі і старэцкімі хатылькамі фігуркі. І ўсё нешта хлопала.

Ту-ту-ту-тук!.. — Як гароухам, забарабаніла па сцяне хаты [1, с. 146].

Бой чытач бачыць вачыма герояў апавядання – членаў сям'і Яна Шымкунаса, таму ў прыведзеных апісаннях гукі вайны ўспрымаюцца праз супастаўленне са звычайнымі для селяніна гукамі наваколля. Ужытыя параўнанні дапамагаюць стварыць карціну нерэальнасці, няправільнасці, якую нясе вайны.

Нярэдка для стварэння карцін вайны М.Гарэцкі выкарыстоўвае метафары: *Хутарцы ўздыхнулі вальней. І думалі, што навальніца мінула* [1, с. 146]; *Па чутках з фронту думалася людзям, што надоўга застылі дзве варожыя сцяны і, мусі, не парушацца да вёсначкі* [1, с. 153]; *І на тону гэтага адказу няможна ўцяміць, чаму літовец так прыкут да свайго гнязда і ці сапраўды ён не ведаў* [1, с. 154]. Дзякуючы такому ўжыванню слоў з пераносным значэннем ствараецца ўражанне, што вайна – гэта стыхія, якую немагчыма ўтаймаваць, у якой законы страчваюць сілу, а праўда на баку моцнага: — *Няможна? Возьмем... Вайна, дзядуля. Табе заплацяць* [1, с. 143].

Нездарма ў тэксце апавядання ўзнікае антытэза свае – чужыя: – *Баюся, што хлеб сабраць не паспею. Збяру ў гумно, што ёсць, а прыйдуць свае ці чужыя – і спяляць* [1, с. 143]. Сям'я Яна Шымкунаса апынулася ў сітуацыі, калі “*чужыя* *пакрыўдзіў і свае ж не даруюць*” [1, с. 152]. Ды і хто для яго па-сапраўднаму свой – невядома: *А ён жа паляк, ён не рускі, ён і гаворыць па-руску не ўмее, а чаму ідзе з рускімі на нас?* [1, с. 149]; ... *ён паляк, але тутэйшы: па-польску тож не разумее, гаворыць па-літоўску* [1, с. 149]. Ужытыя як антонімы, словы *свой* і *чужыя* фактычна ставяць знак роўнасці паміж ворагам і сваімі – тэма, якая атрымае сваё найбольшае гучанне пазней у творах В.Быкава.

У паказе вайны для М.Гарэцкага галоўнае – мірныя людзі, іх лёс, іх пачуцці. Таму ў тэксце неаднаразова ўжываюцца назоўнікі – назвы пачуццяў. Як правіла, у апавяданні рэалізуюцца матывы страху, трывогі, бяды, якія акрэсліваюцца ўжо ў першых радках тэксту: ... *уся сямейка мігам ускочыла і спалохалася. Нібыта прыйшло заканчэнне злыбед усяго лета* [1, с. 140].

Чым далей разгортваюцца падзеі апавядання, тым больш і больш выразнае гучанне набываюць вылучаныя матывы: ...*у хаце прайшоў жах і запанавала смяцэнне* [1, с. 140], *А тым часам трывога аб крываваю будучыню*

ўсё расла, даходзіла да хутарка і сяліла там **смуток і клопат**... [1, с. 143]; ...толькі ні на каліва не пакідала **балючае** пачуццё чакання канца бою, чакання ночы і нейкая прыглушаная **трывога** аб сабе і аб жонцы з дочкамі і аб сваіх салдатах [1, с. 144].

Плач, слёзы – гэта адзінае, што застаецца героям, якія трапілі ў гарніла вайны. Адценне трагічнасці ўзмацняецца ў тэксце ўжываннем сінонімаў:

- плакаць – выць – раняць слёзы: ... дзяўчына **плакала** доўга і няўцешна [1, с. 147]; Матка і Ядвіська прыніклі да яго [Блажыса] і **выюць**; ужо Монця падае торбу і **роніць слёзы**, а бацька ўсіх супакойвае і **сам плача**; [1, с. 147]; Вот з аднаго хутара выйшла гаспадыня, старая літвінка, зірнула на лог свой, акопамі зрыты і гэтак кінуты, пачула жалобнае мычанне непакормленага ў сумяціцы скоту, абхапіла галаву рукамі і **завыла сама**, як той бедны сабака [1, с. 146];

- слёзы – хліпанне – выццё : А на другі дзень, як свет, **пацяклі** па ўсёй ваколіцы **жаночыя слёзы**, **былі хліпанне і выццё, малітвы і кляцьба** [1, с. 141].

Вайна нясе смерць не толькі салдатам, але і ўсяму жывому, разбурае сямейныя гнёзды, нішчыць душы людзей: Палова будоўлі згарэла, толькі хата дзівам уцалела. На двары, сярод **абгарэлага**, чорнага **будавання** — **здохлая ці забітая сучачка**. **Страха ў хаце прабіта**. На печы сядзіць саўсім ужо **сляпая** Даміцэля. Яна разгарнула на нагах, **як дзіцёнак**, ліст з Масквы ад **раненага** сына Блажыса. Дзіра ў столі вялікая, адтуль свеціць. **Хата сцюдзёна, як пуня**. Тут жа дзядзька **Ян**. Сядзіць ля стала на шклянках ад **пабітага** вакна, напраўляе саламянае заткала ў вакне і сапе ў піпку, дзе замест табакі — хлоп са сцяны. Даўно **ён не галіўся, не часаўся, змарнеў** [1, с. 153].

Вайна пазбаўляе чалавека веры. У пачатку апавядання героі ўспрымаюць касцёл як абарону: *І ён [Ян] спакойны: жонка і дочки з вузламі і пакункамі яшчэ досвіткамі пайшлі ў касцёл, далёка ў тыл* [1, с. 144]. А ў фінале святар не можа знайсці слоў падтрымкі, што падкрэслена метафарай **краіць сэрца**: ... унігас клаў далоні на галаву няшчаснай і ўзняў угору вочы і маліўся, аж дрыжучы ад нервовага парушэння: *від гэтых мук яго паствы кроіў яго сэрца* [1, с. 153]. Пісьменнік сцвярджае, што вайна – гэта грэх чалавека: *Белым пакрываю пахаваў Бог бруд зямлі, апаганенай грэхам чалавека* — *убійства і разбурэння ў прыродзе* [1, с. 153].

Такім чынам, ужо ў сваім першым апавяданні “Літоўскі хутарок” Максім Гарэцкі па-майстэрску здолеў выявіць антыгуманную сутнасць вайны. Малады пісьменнік заклаў традыцыю паказу вайны з пазіцыі мірных жыхароў, тых, хто не па сваёй волі, і не з неабходнасці выконваць доўг, вымушаны ўдзельнічаць “ва ўзброенай барацьбе паміж дзяржавамі”.

Літаратура

1. Гарэцкі, М. Літоўскі хутарок // Гарэцкі, М. Збор твораў. У 4-х т. Т. 1. Апавяданні / М.Гарэцкі. – Мінск: Мастацкай літаратура, 1984. – С. 140-154.
2. Чыгрын, І.П. Паміж былым і будучым: Проза Максіма Гарэцкага / І.П.Чыгрын.– Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 168 с.